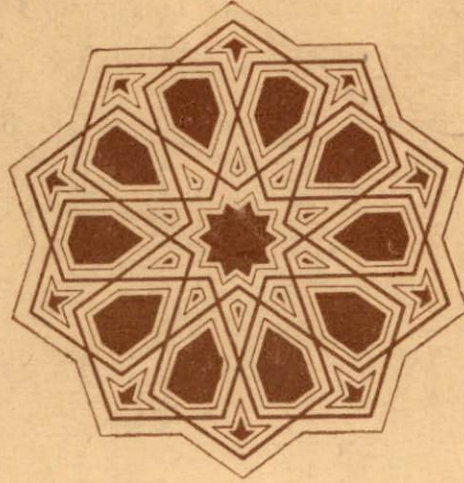

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

IV
1952

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

1 9 5 2

YIL : 1952

SAYI : 4

İLÂHIYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHIYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ — ANKARA

1 9 5 2

MÜSLÜMAN TÜRKLERDE ŞAMANİZM KALINTILARI

ABDÜLKADİR İNAN

Horasan ve Curcan Türklerinin, yani İran-Turan hududundaki Türklerin İslâm ordularıyla halife Ömer zamanında temasta bulduklarına dair haberler vardır. Tabarî'nin naklettiği bir rivayete göre Curcan beyi olan Türk Sul ile Arap komutanı Süveyc (Kahire 1939 tabii Süveyd, cüz III s. 233) ibn Mukarran hicretin 18. yılında (M. 639) bir antlaşma yapmışlardır (Tabarî, Leiden basımı sah. 2658). Bu rivayet doğru ise Türklerle Arapların karşılaşmaları Kadisiye zaferinden iki yıl sonra ve Nihavend zaferinden dört yıl önce olmuştur. Horasandaki Türk beylerinden Nizak Tarhan ve Toharistandaki Karluk Yabgusu Arap ordularıyla hicretin 31. yılından itibaren bazen çarpıştılar, bazen de barıştılar. Nihayet, Haccacın ve onun komutanlarından Kuteybe'nin sert ve merhametsiz siyasetleri Horasanda güveni sağladı. Araplar Maverünnehr girdiler. Buhara ve Semerkand fethedildi. Kuteybenin muzaffer orduları hicretin 95(M. 713) yılında Fergane ve Taşkent üzerine yürüdü. Buharada bir puthane camia çevrildi.

İslâm ordularıyla ilk temase gelen Türkler Zerdüş, Budda, Mani ve kısmen Nesturî-hıristiyan dininde idiler¹. İslam dini bunlar arasında çok yavaş yerleşiyordu. Buhara ve Semerkand fethinden sonra Araplar, küçük Türk beylikleriyle değil, fakat Büyük Türk hakanlığı ordularıyla karşılaştılar. Bu Türkler şamanist idiler. Doğu Gök Türk ordusu İslâmlar tarafından fethedilen Sogd ülkesine, yani Semerkand çevresine, girdiler. Orhon yazıtlarında bu olay zikredilmektedir. Batı Gök Türk (Türgeş) hakamı Solu İslâm ordularına uzun müddet, hicretin 119. yılına kadar, mukavemet gösterdi². Araplar bu hakana Ebul-Muzahim, yani "süsen, vuran öküz", lakabını taktılar.

Hicretin III. yüzyılında Maverünnehr İslâm memleketi oldu. Ferganede ve aşağı Sırderya boylarında Müslüman Türkler çoğaldı. Bununla beraber İslâmiyetin Türkler arasında yayılması ancak hicretin IV. yüzyılında oldu.

İbn Fadlan, hicretin 310. yılında, Türk-Bulgar hanlığına giderken kalabalık Oğuz boyları ve Başkurt Türkleri içinden geçmiş, bunların yaşayışlarına, örf ve âdetlerine dair mufassal malumat vermiştir³. Onun tavsifine göre Oğuzlar ve Başkurtlar

¹ Eftalit (Ak Hun) hanı İran başkentine papaslar gönderüp İran nesturî patriği mar Aba'dan (ölümü 552) Eftalit nesturîlerine bir başpapas tayin etmesini rica ediyorlardı (N. Pigulevskaya. Mar Aba I. Sov. Votokovedeniye, 1948, c. I, sah. 83).

² Barthold (Ortaasya Türk tarihi hakkında dersler, İstanbul 1927, sah. 63) "İslâmiyet Türklerin mezkûr üç dinin (budda, Mani, hıristiyanlık) birini kabul etmiş oldukları yerlerde muvaffak olmuştur" diyor. Bu mütalâa pek te doğru olmasa gerek. Tarihî gerçektir ki İslâm dini şamanist Türkler arasında hiç bir yerde görülmemiş bir süratle yayılmıştır, din olarak mukavemet görmemiştir. Türklerin mukavemeti Ostasyada hakimiyeti elde tutmak için Arap devletine karşı gösterilmiştir. Hele manihâist Türklerin sinsi mukavemetleri uzun zaman devam etmiştir.

³ A. Zeki Velidî Togan. İbn Fadlan's Reisebericht, Leipzig 1939.

şamanist idiler. Ölüler kültü, su kültü, defin ve yog (matem) törenleri tıpkı VIII. asırdaki Gök Türklerdeki gibi idi. Bununla beraber islâm dini tesiri altına girmiş bulunuyorlardı. Müslümanlara hoş görünmek için kelime-i şهادeti söylüyorlardı, "bir Tanrı" diyorlardı. Aşağı Sırderya havzasında islâm süratle yayılmakta idi, Selçuk Sübaşı bu şamanist soydaşlarından ayrılıp müslümanlara katıldı, onun torunları zamanında bütün Oğuzlar müslüman sayıldı.

İbn Fadlan'ın seyahatinden 30-40 yıl sonra Karahanlılar devleti birdendire Türk İslâm devleti olarak meydana çıktı. Menkıbeye göre Karahanlılardan ilk müslüman olan Hakan Satuk Buğrahan idi (vefatı 955). Rivayete göre onun zamanında iki yüz bin çadır Türk halkı müslüman olmuş imiş. Her halde bu Türkler arasında İslâm mürşid ve da'ileri çoktan beri faaliyette bulunmuş olsalar gerek. Bilhassa Emeviler saltanatına düşman olan partiler, Türklerin yardımına güveniyorlardı. Bu yeni müslüman Türklerin çoğu muhakkak ki şamanistlerden idi. Budist ve Hıristiyan Türklerin Timur devrine kadar mukavemet gösterdikleri malûmdur.

Bugün Türk milletinin % 90 ı müslümandır. Bunların hepsi aynı tarihte müslüman olmuş değillerdir. Hattâ aynı kavim olan Oğuzların tamamıyla İslâmlaşması iki asır boyunca devam etmiştir. Kıpçak Bozkırlarının İslâmlaşması IX. asırdan XIV. asır başlarına kadar sürmüştür.

Hülâsa : eskiden müslüman olan Türklere, Şamanist Türklerin doğudan ve şimâlden gelerek asır asır karışmaları şamanizm âdet ve örflerinin, hattâ akidelerinin, canlılığını muhafaza etmesine sebep olmuştur. Eskiden müslüman olan Buhara uleması XVI. asırda Kazak-Kırgızları "müşrik" saymışlardır. Halbuki Kazak-Kırgızlar resmen çoktan müslüman idiler.

Sultan Sencer zamanında Semerkant çevresine gelen Karluk Türkleri "müşrik" sayılmışlardır. Halbuki bunlar da resmen müslüman Karluklardı. Fakat hayat tarzları, kıyafetleri, örf ve âdetleri bakımından, hicretin ilk asrından beri müslüman olan Buhara ve Semerkant ahalisine uymuyorlardı. Bunlara iltihak eden bir seyyid hakkında Buhara âlimlerinden biri :

ملابس لا يرضى بها مؤمن متق
سليل رسول الله في زى قرلق

اليس من الفحشاء ان يلبس امرؤ
يعز على الدين الحنيفي ان يرى

"Bir adamın, muttaki müslümanın razı olmayacağı bir elbise giymesi şer'an hoş görülmiyecek bir şey değil mi? Peygamber evlâdından bir adamın Karluk kılığında meydana çıkması islâm dininde pek nadir görülmüş haldir" demiştir⁴.

Görülüyor ki Karlukların dini bahis konusu değil, elbiseleri bahis mevzuudur.

X. yüzyılın ortalarında toplu olarak müslüman olan Bulgar Türkleriyle Karahanlı devletine tabi Türklerin XI-XII. yüzyıllarda büyük şehir ve kasabalarda yaşayanları islâm dinini epiyce benimsemiş olduklarında şüphe yoktur. Fakat köy halkı ile göçebe boyların müslümanlığı formaliteden ibaretti. Bunların müslümanlığı, XVIII. yüzyılda Kıpçak bozkırlarında göçüp konan Kazak-Kırgızların müslümanlığı gibi şamanizmle karışık müslümanlık olmuştur. XI. yüzyılda, Bağdat gibi hilâfet ve islâm kültürü merkezinde islâm terbiyesi alan Kâşgarlı Mahmud'un "Divanü Lûgat-it-Türk"ü bu bakımdan tetkike değer bir eserdir. Eski şamanist Türklerin "yavru

⁴ Sadruddin Ebul-Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali el-Hüseynî, Aḥbaru devleti es-Selcukiye (Necatî Lûgal tercümesi), Ankara 1943, s. 66.

hamisi” diye takdis ettikleri “Umay” adlı ilâheyi zikrederken قيل انه صاحب الولد diye izah ediyor. Malûmdur ki “sahip” hem bugünkü anladığımız mânada kullanıldığı gibi hem “arkadaş, eş” mânasına da gelir. Mahmut Kâşgarî eski şamanist Türklerin “yavru idisi” dediklerini arapça tam karşılığıyla صاحب الولد diye tercüme etmekle beraber في البطن diye ilâve ederek Umay’ı ilâhelikten çıkarıp “eş” yapıyor. Bununla beraber tam şamanizmdeki Umayı hatırlatan şu izahı veriyor : و في المثل للنساء اما يقا تبسا اغل بولور معناه من خدم ذلك تجد الولد النساء تنفالن بذلك. Burada خدم diyor. Halbuki تبسا kelimesi şamanizme göre tercüme edilirse عبد عظم denilmesi gerekirdi. Gerçekten “eş” (son) için Yakutlarda ve Kazak-Kırgızlarda kadınlarca bir tören yapıldığını etnograflar tesbit etmişlerdir.

Kâşgarinin “ıdk”, yani koruyucu ruhlara nezir olarak salverilen hayvan hakkındaki izahı da şamanizmdeki izahıdır. Bugün bile şamanist Türklerde Izik töreni en mühim dinî törenlerden biridir. Kâşgarî’nin bu izahlarından anlaşılıyor ki XI. yüzyılda müslüman Türklerde de bu âdet devam ediyordu. Kâşgarlı Mahmud bu âdeti hiç de yadırgamdan şöyle tavsif ediyor : “yünü kırılmaz, yük vurulmaz, salverilir, sahibine nezir içindir لندر لصاحبه”. Bu tavsifteki لصاحبه tam şamanizmdeki izahıdır. Izik ruhlardan birinin mülküne verilen hayvan sayılır. Kâşgarlı ise bunu islâm dinine göre “hayvanın sahibi için nezreder” diye anlamak veya anlatmak istemiştir.

XI. yüzyılda doğudaki müslüman Türkler şamanizmdeki yog (matem) törenini de islâmiyet bakımından izah ederek yaşatmağa çalışmışlardır. Kâşgarlı Mahmud (Besim Atalay tercümesi cilt III s. 143) “Yog-ölüyü gömdükten sonra dönenlere üç veya yedi güne kadar verilen taamdır” diyor. Halbuki yog şamanist Türklerde “ölüler kültü” ile bağlı en büyük törenlerden biridir. Bu törende taamin yalnız dirilere değil, fakat ölümlere, bilhassa ölümlere, ikram edildiğine inanırlar. Mahmud’un çağdaşı olan Yusuf Hacıp XI. yüzyılda telif ettiği Kutadğu Bilig’de yog aşısı” nı zikretmektedir.

ya yogka bolur aş ölüg atıña (Mısır nüshası, 272).

Şamanizmin kuvvetle hüküm sürdüğü iptidaî devirlerde “yog aşısı” yahut “ölü aşısı” denilen tören ve âyin doğrudan doğruya ölüyü doyurmak ve memnun etmek için yapılmıştır. Altay dağlarının ormanlarında iptidaî yaşayan şamanistler bugün bile bu yog âyininde ölüye “ye-iç! bize ve hayvanlarımıza dokunma!” diye hitap ederler ve ölüün bu törende hazır bulunduğu inanırlar.

Gök Türklerde yog töreninin çok tantanalı ve muhteşem yapıldığını Orhon yazıtlarından öğreniyoruz. Burada Kültegin için yapılan “yog” töreni tasvir edilmektedir. Bu yas törenine Kıtay, Tatabı, Çin, Tibet, Acem, Buhara, Türgeş, Kırgız hükümdarları veya mümessilleri iştirâk etmişlerdir. Bu tören defin ve cenaze töreni değil “yog aşısı” töreni idi.

Aş (yog) töreni son zamanlara kadar Kazak-Kırgız Türklerinde VII. yüzyıldaki gibi bütün ihtişamı ile yapılırdı. Biz kendimiz bu törenlerde bulduk. Kazak-Kırgızlar bu şamanizm kalıntısı olan törene islâmî renk vermişlerdir. Yüzlerce çadırlardan birinde hoca ve hafızlar Kuran Kerim okurlar; hatim indirirler. Başka teferuat hep şamanizm âdetine göre icra edilir. Ölüün mezarına kırmız saçılır, et parçaları atılır, kesilen hayvanların yağlarından parçalar alınıp “tiyebersin!” (yani “ölüye değsin!”) diye ateşe atılır. Kuran Kerim okuyan hafızların sesleriyle ağıt (coktav) söyleyen kadınların sesleri birbirlerine karışır.

Birçok Rus etnografları ve türkoloğları Kazak-Kırgızların “aş-yog töreni” ni tasvir etmişlerdir. W. Radloff “Aus Sibirien” adlı klâsik eserinde (Cilt II S. 485-487) bu törenlerden birini tasvir ediyor. Bu törene beş bin kişi iştirâk etmiştir, 30 at, 150 koyun kesilmiştir. Radloff bu törenin iç yüzünü ve teferruatını görememiş olsa gerektir. Şamanizm âdetlerinden ancak ölünün bindiği atının kuyruğunu kestiklerini söylüyor. Fakat “Kırgızların defin törenlerinden başka müslümanların dehşet duyduklarını” kaydediyor. Kazak-Kırgızların “yog” törenleri Sovyet hâkimiyetinin ilk 10 yılı içinde Altaylarda devam etmiştir ⁵.

Kâşgarlı Mahmud birçok şamanizm âdet ve inançlarını tesbit etmiş ve hiç bir yerde “nağuzu billah” formülünü kullanmamıştır. Anlaşıyor ki XI. yüzyılda bu şamanizm kalıntılarını islamî bir şekil verilmişti.

Kâşgarlı Mahmud ile Balasagunlu Yusuf Hacıb'in eserlerini yazdıkları zamanda Karahanlı Türklerinin müslümanlıkları ancak bir asırlıktı. Bu devirde şamanizm geleneklerinin çok canlı olmasına şaşılmaz. Fakat aynı ülkede bin yıl sonra yapılan araştırma ve incelemelerle şamanizmin islâm perdesine bürünerek yaşadığı tespit edilmiştir. Dikkate değer ki yaptıkları, şamanlıktan başka bir şey olmayan Doğu Türkistan bakıcıları (yerli tabire göre “oyun”ları) kendilerinin pirleri olarak Hazreti Fatma'yı tanırılar. Gûya Hazreti Fatma'ya bu sanatı Cebraîl öğretmiş imiş. Resmen müslüman olan bu şamanlar, başka sanat erbabı gibi, kendilerine mahsus lonca teşkil etmişler ve bunun tüzüğü olarak bir risalede yazmışlardır. Bu risaleye “Risale-i perihan” yahut “peri hanlık risalesi” adını vermişlerdir ⁶. Bu isim, eski budizmdeki “Burhan” (Buda) adının kitabe uydurulmasından başka bir şey değildir: “purhan”ı “peri okuyan” (perihan) şekline sokmuşlar, gûya böylece islâmî bir şekil vermişlerdir. Malov tarafından tasvir edilen törenle Altay kamlarının, Yakut oyunlarının tören ve âyinleri arasındaki fark, bu müslüman şamanların “işe başladım bilmillâh!” demelerinden ve Altay kamlarının tanrıları yerine peygamber ve islâm azizlerini söylemelerinden ibarettir. Doğu Türkistanın eski şamanları, her meslek erbabı gibi, zamanın ve muhitin icaplarına uyarak eski ilâhlarını atmışlar, bunların yerine peygamberleri, velileri sokmakla sanatlarını yaşata bilmişlerdir. Bunların parlak âyinleri, isteğrak haline geldikleri zaman yaptıkları harikalar cahil halk için üfürükçü hocaların “üf-tüf”lerinden daha cazip olmuştur. Üfürükçülük de şamanlık kalıntısı olmakla beraber zoraki islâmlaşmaya çalıştığı için tam mânasiyle tereddi etmiş şamanlıktır. Şamanlığın gerçek mümessilleri bulunan yerlerde üfürükçülük tutunamıyor. Sözün kısası : Doğu ve Batı Türkistan müslümanları arasında eski şamanizmin son mümessilleri halâ yaşamakta olduğu görülüyor.

Batı Türkistan müslümanları arasında de şamanizm geleneklerine rastlanır. Semerkant çevresinde bulunduğum sıralarda, hicretin birinci asrından beri islâm merkezlerinden biri olan bu beldenin yakınındaki “Çoban Ata” tepesinde yapılan bir dinî törende bulundum. Törenden sonra herkes ağaçlara paçavra bağladı. Yanımda bulunan aydın bir Özbek bana başka bölgelerdeki ziyaretgâhlar hakkında şu malûmatı verdi : 1) Usmat yanında (Semerkanttan iki günlük mesafede) Pağmezar pınarı vardır. Pınar üzerinde tuğ asılmış, burada her yıl kurban keserler; 2) Yeni Kurgan istasyonu civarında Sadu Vakkas mezarı vardır. Çevresi bağlı paçavralarla doludur. Mezar üzerinde tuğ vardır. Paçavra bulunmazsa hiç olmazsa bir boncuk yahut

⁵ S. İ. Rudenko. Oçerki bita S.-Vostoç. Kazakov (“Kazaki” 1930, No. 15 sah. 54-56)

⁶ S. A. Molov. Şamanstvo u sartov Vostoçnogo Turkestana (Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii, tom V, 1918, sah. 15).

atın yelesinden, kuyruğundan bir kıl bırakılmalıdır; 3) Hocai Sengi Hâk, taş olmuş bir velidir (halbuki üzerinde sanskritçe Buda formülü yazılmış bir Buda heykelidir). Buna kurban keserler; paçavralar bağlarlar; 4) Hocant şehri civarında "Evliya tirek" (yani evliya kavak) vardır. Çocuğu olmyan kadınlar bu ağacın altında dua ederler, paçavra bağlarlar⁷, 5) Ürgüt kasabası civarında Hazreti Beşir mezarı vardır. Yanındaki ihtiyar çınar ağacı mübarek (kutluk) sayılır. Bu ağaca o kadar çok paçavra bağlanmıştır ki dalları görünmez; 6) Şir-Abâd kasabası civarındaki Karatağ kutlu sayılır. Dağın tepesinde bir evliya mezarı bulunduğu inanılır. Burası Özbek-Lakay boyunun ziyaretgâhidir. Her yıl buraya toplanıp kurban keserler, ağaçlara yine paçavra bağlarlar. Özbekler arasında hastalara bakan ve şaman âyini yapan bahşılarda vardır.

Bu ülke hicretin birinci asrından beri islâm memleketi olmuştur. Büyük fakihler, hâdis âlimleri, islâm mücahitleri, büyük mütasavvifler yetiştirmiş ülkedir. Buna rağmen şamanizm gelenekleri müslüman velilerin uydurma mezarlarına sığınarak bin yıl yaşamasını sağlamıştır.

Türkistan Türkmenlerinde de eski şamanizm gelenekleri purhan denilen halk hekimisi tarafından devam ettirilmektedir. Türkmen folkloru toplandıkça şaman duaları ve ilâhileri meydana çıkmaktadır.

IX-XI. asırlarda İranda, Elcezirede, Mısırdaki yerleşen Türk kavimlerinin şamanizm geleneklerini yaşatıp yaşatmadıklarını bilmiyoruz. Bununla beraber islâm dini uğrunda cihatlar yapan Anadolu ve Azerbaycan Oğuzlarının "müslümanlık"larının XIV. asırdaki mahiyeti hakkında Dede Korkut hikâyelerinden ve muhtelif tarikat şeyhlerinin menkıbelerinden öğrenebiliyoruz.

Dede Korkut hikâyelerinde şamanizm kültlerinden dağ, su, ağaç kültleri pek açık olarak göze çarpmaktadır. Dersehan oğlu Bugaç hikâyesinde anası oğlunun başına gelen felâketi dağ ruhundan bilmiş olacak ki "otların bitmesin, suların akmasın, geyiklerin taşa dönsün!" diye dağa hitap ediyor. Şamanizmde ruhlara karşı bazan böyle "kargış", yani beddua da söylenir. Altaylı şamanist avda muvaffak olamazsa orman ruhu için yaptığı sanamı sokağa atar ve ona karşı küfreder.

Salur Kazanhan'ın oğlu Uruz ağaca şöyle hitap ediyor :

Ağaç ağaç desem arlanma ağaç
Mekke, Medine'nin kapısı ağaç
Musa Kelimin asası ağaç
Büyük büyük suların köprüsü ağaç
Kara kara denizlerin gemisi ağaç
Şahi merdan 'Alinin eğeri ağaç
....
Eğer erdir, avrattır korkusu ağaç
Beni sana asarlarsa kaldırma ağaç

Ağaç hitaben söylenen bu sözlerden Musa kelim, Şahimerdan Ali gibi sözler çıkarılırsa Altaylı şamanistlerin mukaddes ağaçları için söyledikleri ilâhilerinden farkı yoktur⁸.

⁷ Şamanist Yakut kadınları muayyen bir çam ağacına tapınarak çocuk dilerler. Bu âyin S. V. Yastremski tarafından tavsif edilmiştir. (Obraztsı narodnoy literaturı yakotov, Leningrad 1928, sah. 200-201).

⁸ Geyikli Baba ile Orhan Gazi menkıbesinde "devletlü kaba ağaç" diye bir kavak ağacı zikrolunur (Neşri Tarihi, sah. 168-170). Dede Korkut hikâyelerinde "kaba ağacın kesilmesin" dua formülüdür.

- Salur Kazan suya hitaben şöyle diyor :
- Çığnım çığnım kayalardan akan su
 - Ağaç gemileri oynadan su
 - Hasanla Hüseyinin hasreti su
 - Bağ ve bostanın ziyneti su
 - Ayşe ile Fatmanın nigâhı su
 - Kara başım kurban olsun suyum sana!

Bu da Altaylıların ırmak ve göl ruhlarına (yer-su'ya) söyledikleri ilâhilerden farksızdır.

Eski Oğuz boylarının hayatını, geleneklerini aksettiren Dede Korkut hikâyeleri XII-XIV. yüzyıllarda Doğu Anadolu'da yaşayan Oğuz boyları arasında, şüphesizdir ki, çok söylenmiş hikâyelerdir. Bu hikâyeleri anlatan ve dinleyen Oğuzlar ve bu hikâyeleri kitap şekline sokan uzan-yazar muhakkak ki bu hikâyelerdeki hayatı yaşıyorlar, orada söylenen inanç ve âdetleri yadırgamıyorlardı. Bunlar müslüman idiler. Bizans sınırlarında i'layi kelimetullah için cihat yapıyorlardı. Fakat müslümanlıkları "arı sudan abdest alıp iki rekât namaz kılmak" dan (o da sıkıştıkları zaman) ibaretti. Bunların ezan okuyan müezinleri de "tat eri" yani İranlı, yahut İranlaşmış bir softa idi. Bunu Derse Hanın şu sözlerinden anlamak mümkündür :

Salkum salkum tan yılleri esdiğinde
Sakallu bozaç turay sayradıkta
Sakalı uzun tat eri banladıkta...

Yani "sabah namazına sakalı uzun acem seslendikte" diyor. Demek ki XIV. yüzyıl Oğuzlarında imamlık ve müezinlik yapabilecek adam kendi aralarından çıkmıyordu. Bu bakımdan bu Oğuzların durumu XVIII. yüzyıl Anadolu Yürükleriyle XIX. yüzyıl Kazak-Kırgızların durumundan farksız olmuştur.

XIV. yüzyıl Oğuzlarında yas ve ölü aşı törenleri eski şamanist Oğuzların törenlerinden az farklı olmuştur. Dede Korkut'da tasvir edilen matemde görülen yüz yırtıp, saç yolup ağlamak, bağıra çağıra ağıt söylemek, beyaz çıkarıp kara giymek, ölünün bindiği atın kuyruğunu kesmek, at kesip aş vermek tamamiyle şamanizmin ölümler kültürüne mahsus âyinlerindeki unsurlardır. Oğuz kahramanı savaşa giderken yakınlarına " üç yıl bekle, gelmezsem benim öldüğümü bil, aygır atımı kesip aşımı ver" diyor. Beyrek adlı bir kahraman ölmek üzere iken arkadaşlarına "ak boz atımın kuyruğunu kesiniz!" diyor. Beyrek öldükten sonra "Akboz atın kuyruğunu kestiler. Kırk elli yiğit ak çıkarıp gök sarındılar, sarıkların yere vurdular. Beyrek diye çok ağladılar..., Ağıt söylerken Oğuz kadınları yüzlerini yırtarlar, saçlarını yolarlardı. "Beyreğin babası sarığını kaldırıp yere çaldı. Çekti, yakasını yırttı. Oğul oğul diye inledi. Ak bürcüklü anası büldür büldür ağladı. Gözünün yaşını döktü. Acı tırmak ak yüzüne çaldı, kargı gibi kara saçını yoldu... Beyreğin yavuklusuna haber oldu. Banıçiçek karalar giydi, ak kaftanını çıkardı; güz elması gibi al yanağını yırttı... Bunu işitip Kıyan Selçuk oğlu Deli Dünder ak çıkardı kara giydi, yâr ve yoldaşları akı çıkarıp karalar giydiler. Kalabalık Oğuz beyleri Beyrek için 'azim yas tuttular...."

Ölünün bindiği atın kuyruğunu kesmek âdeti Kazak-Kırgızlarda, Komuklarda son zamanlara kadar yürülükte olan bir âdettir. Savaşlara fedaî olarak girenler de atlarının kuyruğunu keserlerdi. Bu âdet Türkistan hanlarından Taşkent hanı Mahmut Han ve kardeşi Ahmet Hanın, Şeybani Muhammed han ile savaşan askerlerinde görülmüştür. Muhammed Hanın şairlerinden Muhammed Salih Bey bu askerleri tavsif ederken şöyle diyor (Şeybaniname Vambéry neşri S. 268) :

tüzüben rezm kılır vakt esas
asıp at boynıga bir turfe kutas
lik ölgen atının kuyruğu ol
Begleri hanlarının buyruğu ol

Her halde Özbeklerde ve Timur Çağataylarında bu âdet unutulmuş olsa geretir ki Muhammed Salih bu kuyrukları “ölen atların kuyruğu” zannetmiştir. Bununla beraber Çağatay sözlüklerinde “at kuyruğunu kesmek” anlamına “tulla-” kelimesi kullanılıyor kki “atı tul yapmak” demektir. Şamanizm matem töreninde atın kuyruğu kesildiği gibi ölünün karısının saçları da, matem ve dulluk alâmeti olarak, kesilirdi.

Altay dağlarının şimal taraflarında ormanlık bölgelerde yaşayan ve henüz şamanizden kurtulamayan Beltir Türkleri ölümlerini şaman töresine göre gömdükten sonra dul kalan karısının saç örgülerini ortasından keserler ⁹. Dikkate değer ki bu şamanlık törenindeki unsur çoktan müslüman olan ve islâm dini uğrunda savaşıyan Aydın oğullarında da bir görenek olarak yaşadığını görüyoruz.

Fatihin veziri Mahmut Paşa adına yazılan “Destur name-i Enveri” de Aydın Oğlu Mehmet Paşanın ölümünden bahsedilirken, matem alâmeti olarak oğlu Umur beyin saçını kestiği söylenmektedir.

hasta Mehmed beg ölür andan gider
kesti paşa saçın anda ah eder ¹⁰

Demek ki Aydın Oğuzları XIV. yüzyılın ortalarına kadar matemde saç kesme adetine riayet etmişlerdir. Bu âdet şamanizmde çok eskidir. İbn Fadlan bu âdeti Bulgar Türklerinde müşahede etmiştir ¹¹.

Defin töreninde at kuyruğunu kesme adetinin milâttan önceki III-IV. yüzyıllarda mevcut olduğunu Altaylardaki “donmuş mezar”lardan çıkarılan atların durumu göstermiştir ¹². Bu devirde atın kuyruğunu kesme yerine yelesini kesip kuyruğunu örme âdeti de vardı ¹³. Bu âdet bugünkü Belirtilerin geleneklerinde tespit edilmiştir ¹⁴. Gerek etnografya ve folklor ve gerek arkeoloji araştırmaları gösteriyor ki şamanizm çok muhafazakâr ibtidaî bir dindir. Türk kavimlerinin muhtelif kültür dairelerine girmelerine ve muhtelif dinlere girip çıkmalarına rağmen en koyu şamanizm islâm dinine merkez olan yerlerde bile tutunmaktadır.

Mezarlara ve ağaçlara nezir olarak paçavra bağlamak en ibtidaî şamanizmin geleneklerinden biridir ve bütün müslüman Türklerin halk tabakası içinde dinî bir vazife imiş gibi telâkki edilmektedir. Şamanist bu “nezr” i dağ, orman, ağaç, su ruhlarına, umumiyetle “yer su” dediği tanrıya bağışlar, “yer su” ruhları merhametli ve koruyucu ruhlardır; az şeye kanaat ederler. Darılmadıkça kanlı kurban istemezler. Müslüman Türkler ise bununla bir velinin ruhundan istimdat ederler. Yani “yer su” tanrıları gerçek veya uydurma velilerin mezarlarına yerleşerek eskiden şamanlık devrinde hakkettikleri paçavraları almakta devam ediyorlar.

⁹ Radloff-Katanoff. Proben IX, 376 (metin), 354 (tercüme).

¹⁰ M. Halil Yınanç. Desturname-i Enveri, İstanbul 1928, s. 35.

¹¹ A. Z. Velidi Togan. İbn Fadlan's Reisebericht, s. 35 (metin), 80 (terc).

¹² II. Tarih kongresi zabıtları, sah. 142-151.

¹³ S. İ. Rudenko. Ulagan kazıları (“Sovetskaya Arheologiya” XI) hakkındaki raporunda mezarlardan çıkarılan atların yelesini kesilmiş, kuyrukları örülmüş olduğunu yazıyor.

¹⁴ W. Radloff-Katanoff. Proben, IX s. 354.

Ankaradan 90 kilometre mesafede Kızılcahamam çevresinde bir maden suyu pınarı vardır. Bu pınar yanındaki çalılar paçavradan görülmüyor. Burada veli mezarı da yoktur. Bu paçavralar doğrudan doğruya “pınar izisi” ne, yani “su ruhu”na bağışlanmış nezirlerdir. Müslüman Türk bu paçavrayı dinî bir huşuğla bağlarken şamanizm âdetini yaptığının farkında değildir.

Türk şamanizminin en yaygın geleneklerinden biri yağmur, dolu yağdırma ve fırtına çıkarma yahut bunları durdurma kuvvetine malik bir taşın bulunduğu ve bu taşın Türklerin büyük atalarından miras olarak kaldığına inanmaktır. Bu taşın Türkler “yada, cada” yahut “yat” taşı demişlerdir. Profesör Fuat Köprülü Edebiyat Fakültesi mecmuasında (1925, sayı IV, sah. 10-11) “eski Türklerde dinî sihrî bir anane yat taşı” başlıklı bir makalesinde o güne kadar elde edilen tarihî malûmatı toplamıştır.

Dikkate değer ki bu taşın kudretine yalnız şamanist Türkler değil, fakat bir çok islâm âlimleri de inanmışlardır.

İslâm tarihçilerinden İbnül-Fakih 290 (m. 902) hicri tarihinde yazdığı “Kitabü ahbar-il-buldan” adlı eserinde, Ebül Abbas İsa İbn Muhammed el-Mervezî’den rivayet ederek bu yağmur taşından uzun uzadıya bahsediyor. Halife Ma’mun bile bu taş hakkındaki hikâyelerle alâkadar olarak Horasan emiri Nuh bin Esed’e (vefatı 841) bu taş hakkında malûmat toplamasını buyurmuş. Bu hikâyeleri rivayet eden Ebul-Abbas’a Samanoğullarından Emir İsmail bin Ahmed, (892-907) müşrik Türklerle yaptığı bir savaşta Türklerin bu taşla müthiş bir yağmur ve dolu yağdırdıklarını bizzat gördüğünü söylemiştir. Bu haberi İbnül-Fakih’den nakleden Yakut Hamavî bu rivayete “bu taş Türkler elinde şimdi de vardır” diye ilâve ediyor. Türkler müslüman olduktan sonra da harplerde bu taşı kullandıklarını islâm âlimleri inanmışlardır. Bu inancı islâm dini bakımından izah etmek isteyen bir müellif, bu taşın Nuh Peygamber tarafından oğlu Yafese “ismi a’zam” duasını yazarak vermiş olduğunu söylüyor. Bununla şamanizmin yadasını islâm mukaddesatı arasına sokmayı düşünmüştür.

Kâşgarlı Mahmut “yat” kelimesini izah ederek “bir türlü kâhinliktir. Husus taşlarla yapılır. Böylelikle yağmur, kar yağdırılır, rüzgâr estirilir. Ben bunu Yağma kabilesinde gözümle gördüm. Orada yangın olmuştu. Mevsim yaz idi. Bu taşla yağmur yağdırıldı. Allahu taâlân’ın izniyle yangın söndürüldü” diyor (III. cilt, s 2; tercümede s. 3).

Zahireddin Babur, düşmanları olan Özbek sultanlarında yadacılar (yağmur taşıyla yağmur yağdıran kâhinler) bulunduğunu söylüyor : “Özbek sultanları yani Şeybani Muhammed Han ve kardeşleri güneş akrep burcuna girince yadacılar yada yapmalarını emrederiz ve böylece onu (yani Baburu) tacizle mağlup ederiz diye karar verdiler” (Vakayi Babur, Reşit Rahmeti Arat tercümesi, S. 395).

XVI. yüzyılda bu Özbek Sultanları, Timur oğullarına ve Maveraünnehr Türklerine göre, henüz Şamanlıktan tamamiyle ayrılmamış Türklerdi. Halbuki sonraları Maveraünnehr’de yerleşen bu Özbekler XVII. yüzyılda Kuzeydeki Kazak-Kırgız hanlarının yadacı kâhinleri bulunduğunu, bunların gerçek müslüman olmadıklarını söylediler. Özbek Abdullah Hanın (1551-1598) tarihini yazan Buhara sarayı tarihçisi, Hafız Tanış Kazak-Kırgız sultanlarından Baba sultanın ordusundaki yadacı’nın yada taşıyla yağmur yağdırdığını nefretle zikretmektedir¹⁵.

¹⁵ “Abdullahname” Kâbil nüshası, varak 266B : مخالفان با وجود آن خنکی شیوه مکر و تزویر هس گرفته بعمل : VIII. asır Arap seyyahı Temim ibn Bahr de yada taşından bahsetmektedir : رمى عجائب بلد الترك حصى عندهم يستمطرون بها ما شاءوا من مطر وتلج ويرد وغير ذلك وامرهما الخصا عندهم مشهور مستفيض لا ينكر احد من الاتراك وهو عند ملك القوزغز خاصة ليس يوجد عند احد من ملوكهم غيره (V. Minorsky. Tamim ibn Bahr’a Jourey to the Uyghurs. BSOAS, 1948).

Yat yahut yada (cada) taşı eski Türklerde en mühim savaş silâhlarından biri sayılmıştır. Eski Osmanlıca metinlerinde geçen “yat - yarağ” daki “yat” kelimesi bu eski geleneğin bıraktığı bir “müstehase” olsa gerektir. Anadolu da yağmur duasına ait toplanan folklor malzemeleri arasında “taşa dua yazıp suya koymak” tespit edilmiştir ki bu da yada taşı geleneğinin bir hatırası olabilir.

XVIII. yüzyıldan sonra yat-yada (yağmur taşı) hakkındaki inanç ve gelenekler ancak doğudaki müslüman Türklerde tespit edilmiştir. Doğu Türkistan kamlarında “yadacı risalesi” bulunduğu malûmdur. Kazak-Kırgızlarda ise “koyunların karnında yağmur yağdıran bir taş” bulunduğu inanç vardır ¹⁶.

Şamanist Altaylılarla Yakutlar, eskisi gibi, “yada”nın kuvvetine inanırlar. W. Radloff bir Altaylının yada töreni yaptığını görmüş ve okuduğu afsunu tespit etmiştir ¹⁷. Bu Altaylı yadacı bu töreni bulutlu havayı açmak için yapmıştır.

Müslüman Türklerden Kazak-Kırgızlar, başka müslüman Türklere nazaran, eski şamanizm kalıntılarını en çok muhafaza eden kavimdir. Bununla beraber islâm dininin namaz, oruç, zekât gibi emirlerini çok dikkatle yerine getirirler; garipleri himaye, öksüz ve kimsesizlere şefkat, merhamet, doğruluk gibi iyi ahlâklarıyla Kazak-Kırgızlar başka müslüman kavimlerden çok üstün bulunurlar. Fakat yemin, evlenme, miras, defin töreni gibi meselelerde eski şamanizm âdetlerinden ayrılamamışlardır. Baksılarına, yani eski kamların haleflerine, inanırlar. Baksılara hizmet eden ruhların bulunduğu, büyük baba ocağının kutsiyetine, ateşe yağ atmakla ölüleri memnun ettiklerine inanırlar. Bununla beraber hafızlara hatim indirtmeyi de ihmal etmezler.

Kazak baksılarının cemiyetteki vazifeleri hastalara musallat olan kötü ruhları kovmak, fal açmak gibi işlerdir; dinî vazifesi kalmamıştır.

Kazak-Kırgız baksıları, Altay kamları gibi, uzun saç bırakırlar. Fakat hususî “cübbeleri” yoktur. Yalnız külâhlarında puhu kuşunun tüyleri bulunur. Tören yaparken kopuz çalar. Söylediği dualar (daha doğrusu afsunlar) mevzundur. Törene başlarken söylediklerinde Allâhtan, peygamberden, şeyhlerden medet diler. Sonra adlarıyla cinlerini, atalarının ve eski baksıların ruhlarını çağırır. Dikkate değer ki Kazak baksıları kendilerinin piri olarak Korkut Atayı tanırlar.

Kazak-Kırgızların düğün âdetlerinde pek çok şamanizm kalıntıları vardır. Gelin, kayın babasının ocağına yağ döker, yağ alevlendiği gibi ateşe karşı yere kadar eğilir.

Kazak-Kırgızların halk edebiyatı şamanizm tetkiki için en önemli kaynak teşkil eder. Hattâ dinî menkıbe ve hikâyelerde bile şamanizm unsurları doludur. Hazreti ‘Ali’nin kâfirlerle savaşlarını, Hasan ve Hüseyin’in şehadetlerini anlatan manzum hikâye ve menkıbelerde islâm kahramanları tıpkı Kazak-Kırgız gibi inanırlar ve düşünürler. Bunların da yardımcı ruhları vardır. Matem yaptıklarında tıpkı Kazak-Kırgızlar gibi tören yaparlar. Meselâ “Kerbelâ” faciasını tasvir eden manzum bir hikâyede Hüseyin için ruhların yaptıkları matem şöyle tasvir ediliyor :

Üçüncü kat gök üstünden
Yakasını parçalayıp İsa geldi
İnleyip yaka yırtıp, feryat edip
İbrahim’le İsmail dahi geldi ¹⁸

Kazak-Kırgızların tasvirine göre matem alâmeti olarak peygamberler de yakalarını yırtarlar, bağıra çağıra ağlarlardı. XIX. yüzyıl başlarından beri Kazaklar

¹⁶ K. K. Yudachin, Kırgızca-Rusça sözlük, “taş” kelimesinin izahında.

¹⁷ W. Radloff, Aus Sibirien, II, 8-9.

¹⁸ W. Radloff. Proben, III, 752.

arasında Hazreti Ali ve Kerbelâ faciasına ait efsanevî hikâyeler yayılmıştır. Bu hikâyelerde Hazreti Ali de eski Türk masallarındaki kahramanlar gibi yedi gün uyur, düşmanla yedi gün yedi gece güreş yapar. Bazan kadın düşmanla güreş yapar, onu mağlup ettikten sonra evlenir. Kazak halk şairleri eski devirlerden kalma destanların kahramanları yerine Hamza, Ali, Hüseyin gibi islâm kahramanlarını koyarak eski millî destanlarının bir kısmını islâm büyüklerinin menkıbeleri şekline sokmuşlardır. Bu hikâyeler eski şamanizm kalıntılarını islâmî renk vermekle beraber resmî müslümanlığın Altayların içerisine kadar kök salmasında da yardım etmiştir. Bu hikâyelerin mevzuları, şüphesizdir ki, İran folklorundan alınmış, fakat sünî Kazakların hoşuna gidecek bir şekilde işlenmiştir.

Kırgızların "Manas" destanındaki kahramanlar islâm dini için cihat yaparlar. "Kâfirin hakani olmaktan müslümanın kölesi olmak iyidir" derler. Destandaki tabire göre "at başı büyüklüğünde" Kuran'ları vardır. Fakat destan başından sonuna kadar şamanizm gelenekleriyle doludur.

Kazak-Kırgızlara nazaran kendilerini daha iyi müslüman sanan Başkurtlar XVIII. yüzyılın ortalarında, XIX. yüzyılın Kazak-Kırgızlarından farklı olmamışlardır. 1760 yılında Başkurtlar arasında ilmî tetkikler yapan akademisyen Lepechin "Şeytan oyunu" dediği bir töreni tespit etmiştir ki tıpkı Kazak ve Doğu Türkistan Türklerinde müşahede edilen şaman âyininin farkısızdır¹⁹. Bundan başka dağ kültü bulunduğu da yine Lepechin tarafından tespit edilmiştir. Onun verdiği malûmata göre Yürekdağ adlı dağın tepesine, "nezir" bağlamadan çıkmaktan Başkurtlar korkarlardı²⁰. Son yıllarda Başkurtlar arasında etnografya tetkikleri yapan Rudenko'ya göre Kırtı denilen dağ Başkurtlarca mukaddes dağdır, ağaçlarına paçavra bağlarlar²¹.

Kazaklar ve Başkurtlar arasında bizim yaptığımız araştırmalarla da birçok şamanizm kalıntıları tespit edilmiştir. Halbuki bunlar XVIII. yüzyıldan beri "Mahkeme-i şeriye"ye tabi, her kasabada, hattâ büyük köylerde bile medreseleri bulunan müslümanlardır.

Anadolu Türklerinde şamanizm kalıntıları başka müslüman kavimlerindeki kalıntılardan hiç de az değildir. Anadoluda kaybolmakta olan eski şamanizm kalıntıları Moğol istilâsı devrinden sonra çok canlandığı anlaşılmaktadır. Bu devirden sonra şamanizm kalıntıları örf ve âdet şeklinden çıkarak yarı şaman olan şeyhlerin kurdukları tekkelerde dinî bir unsur gibi yerleşmeğe başlamıştır.

XV. yüzyılın başlarında Anadoludan Semerkande geçen Klavijo, Erzurum çevresinde gördüğü bir köyü şöyle tasvir ediyor "Pazar günü Deliler kenti'ne geldik. Bunlar müslümandır. Zahitler gibi yaşıyorlar. Bunlara âşık diyorlar. Müslümanlar bunların ziyaretine gelirler. Bu âşıklar hastaları tedavi ederler... Bu âşıklar saç ve sakallarını tıraş eder, çıplak halde sokaklarda gezerler; gece gündüz davul çalar, türkü söylerler. Evlerinin kapılarında hilâl resmi bulunan siyah bayrak vardır. Bayrağın altında ge-yik, koç ve teke boynuzları asılmıştır. Sokaklarda gezerken boynuzları beraber taşırlar"²².

"Barak Baba", "Sarı Saltuk", "Geyikli Baba", "Bektaş Veli" menkıbeleri bugünkü Altay kamlarının menkıbelerinden farkısızdır. Hilmi Ziya ve Abdülbaki Gölpınarlı-

¹⁹ İ. Lepechin. Dnevniye zapiski... (Polnoye Sobraniye uçernih Puteşestviy po Rossi. IV, Petersburg 1822) s. 82-83

²⁰ Aynı eser, s. 35-37

²¹ S. İ. Rudenko Başkırı II, s. 302.

²² Klavijo Seyahatnamesi (Rus İlimler Akademisi yayını, 1881) s. 151-152.

ların neşrettikleri "Barak Baba risalesi" gerçek şamanist olan Altay kamlarının afsunlarından farksızdır. Onların mukaddes "Süt göl"ü bile bu "risale" de zikir olunuyor. Menkıbeye göre Barak Baba Sarı Saltuğun yetiştirdiği bir şeyhtir. Sarı Saltuk hakkında söylenen menkıbeleri İbn Battuta'da işitmiş ve "Saltuk'un mükâşefe sahibi olduğu menkul ise de, hakkındaki rivayet şer'i şerife mugayir görünüyor" ²³ diyor.

İbn Battuta'nın Sinop'ta gördüğü cenaze töreni de şamanizm kalıntılarını ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Onun tavsifine göre İbrahim Beyin anasının cenaze töreninde ahali elbiselerini ters giymişlerdi; başları açıktı. Ülema ise sarıklarına siyah bir şey bağlamışlardı ²⁴. Şüphesizdir ki bu törenin de "şer'-i şerif" ile ilgisi yoktur. Fakat İbn Battuta buna dair bir şey söylememiştir.

Son zamanlarda toplanan etnografya ve folklor materyalleri Anadolu köylerinde birçok şamanizm kalıntılarının yaşadığını göstermektedir. Ağaçlara ve türbelere paçavra bağlamak âdeti o kadar yaygındır ki bunu bilmeyen yoktur. Al karısı denilen bir kötü ruhun bulunduğu inanç da çok yaygındır. Al karısı, albastı hurafesi bütün müslüman Türklerde vardır. İslâm dininin şimdiye kadar kaldıramadığı ve çok zararlı hurafelerden, şamanizmin canlı kalıntılarında biridir.

Anadolunun bazı bölgelerinde, şamanist Yakutlarda ve Altaylılarda tespit edilen ağaç kültü de vardır. Evlâdi olmıyan Yakut kadını bir nevi çam ağacına tapınarak dua ettiği gibi Beyşehir köylerinden birinde bir ihtiyar ağacın yanında dua ederek ve ağacın altından geçerek çocuk istiyen köylü kadınların bulunduğu müşahede edilmiştir.

Kurşun dökme âdeti de şamanizm geleneklerindedir; şamanistlerde buna "kut kuyma" denir ki "kut dökme" demektir. Kötü ruhlardan birinin çaldığı kutu, yani "talih, saadet unsurunu" geri döndürmek için yapılan bir sihrî âyindir.

Şamanizmin bazı âyinleri tamamiyle unutulduğu halde kelimeleri kalmıştır. Meselâ şamanizmde hastaları alazlama (alaslama) töreni vardır. Yağlı paçavrayı ateşle tutuşturup bir afsunu söyleyerek hastanın etrafında dolaştırırlar. Anadolu'da "alazlama" ancak ateşe tutmak ve yakmak anlamında kullanılan bir kelime olarak kalmıştır.

Şamanizmde hastaları iyileştirmek için yapılan en önemli törenlerden biri "göçürme" ve "çevirme" denilen törendir. Bu tören şamanın marifetiyle bir hayvanı hastanın etrafında dolaştırıp hastaya musallat olan ruhu bu hayvana nakletmektir. Bu törene Moğolca "dzulik gargahu" denir.

Moğollar XVI. yüzyıldan beri resmen Buda dinini kabul etmiş sayıldıkları halde bu şamanizm törenini olduğu gibi muhafaza etmişlerdir. Eski zamanda hastayı ölümden kurtarmak için akrabadan biri hastanın etrafında döner ve kendini feda edermiş. Fakat son zamanlarda böyle fedaîler bulunmadığı için insan suretinde bir put yapıp hastanın başından çevirip suya atarlarmış ²⁵.

XVI. Yüzyılda müslüman Çağataylar arasında bu âdetin bulunduğunu "Baburname"ye eklenen bir hikâyeden öğreniyoruz. Zahirreddin Babur'un çok sevdiği oğlu Hümayun ağır hasta olmuştu. Babur Şah Hümayun'un etrafında dolaştı. Hümayun iyileşti. Babur ise üç gün sonra öldü ²⁶.

²³ İbn Battuta Sayehatnamesi (Şerif Paşa terc. I. cilt, 386)

²⁴ Aynı eser I. 357.

²⁵ A. Pozdnyev, Oçerki bita buddiyskih monastrey i budd. duhovenstva v Mongolii. S.-Petersburg 1887, s. 454.

²⁶ "Vakayi Babur" (Rahmeti tercümesi), sah. 434

Kazaklarda, hastanın etrafında bir hayvanı dolaştırıp kurban ettiklerini biz kendimiz gördük; bu âdete onlar “aynalma” (yani : dolaşma) derler ²⁷.

XV. yüzyılda Anadolu Oğuzlarında bu âdetin biraz islâmlaştırılmış şeklini Dede Korkut hikâyelerinde görüyoruz. Bu hikâyelere göre Oğuz Beyi Salur Kazan, oğlu Uruz'u esaretten kurtardıktan sonra “kırk evli kul (köle) ile kırk cariye oğlu başına çevirdi azat eyledi”. Baştan çevirip sadaka vermek âdeti İstanbulda, nazar dokunarak hastalanan birinin başından tuz çevirerek ateşe atma âdeti de Anadolu'nun muhtelif yerlerinde müşahede edilmiştir.

Türkiyede folklor tetkikleri ilerledikçe islâm dini talimatıyla alâkası olmadığı halde dinden imiş gibi ifa edilen âdetler ve gelenekler meydana çıkarılmaktadır. Bunların arasında eski yerli dinlerin kalıntıları bulunduğu gibi en çoğu Orta Asya şamanizminden gelen unsurlardır. Bunlardan bir kısmı cemiyet için zararsız olan örf ve âdetler haline gelmiş, dinî inançlarla alâkasını kaybetmiştir. Büyük bir kısmı ise islâm dininin mukaddesatından imiş gibi kabul edilerek islâmiyetin saflığını lekeleyen, kirlen leten bid'atler teşkil etmiş ve cemiyet hayatı ve millî bünyemiz için de çok zararlı “müstehase” ler haline gelmiştir.

İslâm dininin gerçek talimatından habersiz olan halk kitlesi, aydın din âlimi rehberler bulunmadığı için, manevî ihtiyaçlarını din perdesi altındaki şamanizm kalıntıyla tatmin etmeğe mecbur oluyor. Üfürükçülük, kocakarı tedavileri, mezarlardan medet ummak, nezir olarak paçavralar bağlamak, doğum buhranlarını al karısının marifeti sanmak ve saire şamanizmin en zararlı kalıntılarıdır.

Cahiliyet devrinden kalma inançlarla ve islâm dininin talimatına aykırı görülen görenek ve geleneklerle din âlimleri mücadele etmişler ve mücadele etmekte devam ediyorlar. Bu mücadelenin uzun tarihi ve cildler dolduran edebiyatı vardır.

Aydın genç din âlimlerimizin önemli vazifelerinden biri, belki birincisi islâm talimatına aykırı olan şamanizm kalıntıyla mücadele etmektir. Türk halk topluluğunu bu zararlı “ictimâî müstahaseler” den kurtarmaya fen mensuplarından ziyade gerçek din âlimleri muvaffak olacaklardır.

²⁷ Kazak-Kırgızlar sevgi ifade etmek için “aynalayın” derler, yani “etrafında dolaşayım, döneyim, kurban olayım” demektir.